

that unlike an ordinary citizen has to be knowledgeable in the sphere of criminal law and law of criminal procedure, science of criminal law, tactical and special training etc, which enable to find a proper solution in an unusual (suspicious) situation, determine a dangerous situation, arrest and bring a person, as well as prepare a proper detention report. As a result, these will provide an opportunity to perform criminal procedure. A detention report is a ground for entering data about the identified crime to the Unified Register of Pre-Trial Investigations by an investigator.

Key words: *authorized officer, employee operating unit, the actual detention, arrest record, criminal proceedings.*

Стаття надійшла 17 січня 2017 р.

УДК 343.163

О. А. Марченко

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОКУРОРА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН У ЗВІЛЬНЕННІ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЧИННИМ І ПОПЕРЕДНІМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Здійснено порівняльно-правовий аналіз чинного та попереднього законодавства щодо повноваження прокурора під час підготовки матеріалів для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Проаналізовано та зіставлено відповідні правові норми. Доведено, що недоліком попереднього законодавства є наявність значної кількості законодавчих положень, які є тотожним повторенням практично ідентичного змісту.

Ключові слова: *звільнення від кримінальної відповідальності, прокурор, кримінальна відповідальність, законодавство, суб'єкти кримінально-процесуальних відносин, кримінальне провадження.*

Постановка проблеми. Суттєвих змін зазнало кримінально-процесуальне законодавство в частині визначення особливостей правового статусу суб'єктів кримінально-процесуальних відносин під час реалізації кримінально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Правовий статус відтворюється у змісті прав й обов'язків цих суб'єктів, у функціональному спрямуванні діяльності державних орга-

нів, що і становить зміст відповідних відносин. На особливу увагу заслуговує аналіз змісту, сутності правового статусу та функціонального призначення такого суб'єкта відносин як прокурор.

Це питання набуває актуальності за багатьма чинниками, серед яких основним є суттєве реформування кримінально-процесуального законодавства, а, відповідно, необхідність надання наукової оцінки нововведень у цій сфері з погляду чіткості та повноти законодавчого регулювання, обґрунтованості чинної редакції конкретних правових положень, доцільності нововведень тощо.

Стан дослідження. Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності мають міжгалузевий характер, оскільки глибинніший соціально-правовий зміст і сутність цього інституту можна розкрити лише в комплексному сприйнятті положень матеріального та процесуальних галузей права. Тому доцільним є те, що в разі вирішення будь-якої проблеми мають ураховуватися і результати досліджень кримінально-правових, і суто кримінально-процесуальних аспектів реалізації доволі складного інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Питання, які стосуються кримінально-правових і кримінально-процесуальних аспектів реалізації звільнення від кримінальної відповідальності, є складовою досліджень багатьох учених. Зокрема вони розглядаються у працях: П. Андрушка, М. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. Борисова, А. Вознюка, Г. І. Глобенка, Л. В. Головка, О. А. Губської, Н. Гурової, О. Дудорова, О. Житного, В. Куца, В. О. Леонтьєвського, В. О. Меркулової, М. І. Мельника, А. Музики, О. Наден, В. Навроцького, Т. Б. Ніколаєнко, В. О. Новікова, В. Тихого, Є. Фесенка, П. Фріса, М. І. Хавронюка, П. Хряпінського, С. Яценка, А. М. Яценка й ін. [1; 2].

Що стосується власне процесуальної проблематики. За чинності попереднього кримінально-процесуального законодавства в доктрині обговорювалася низка проблем, які стосувалися обсягу прав й обов'язків суб'єктів специфічних відносин, доцільної стадії кримінального правосуддя, на якій мало вирішуватися це питання, особливостей застосування різних видів звільнення від відповідальності тощо.

Проблематику процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності розглядали такі дослідники, як: Г. Глобенко, О. Губська, С. Давиденко, С. Дрьомов, О. Дудоров, В. Лобач, В. Півненко, Г. Рось й ін.

Метою статті є питання щодо ролі та значення прокурора як учасника кримінально-процесуальних відносин у звільненні від

кримінальної відповідальності за чинним і попереднім законодавством, а саме поглиблений аналіз та зіставлення відповідних правових норм.

Виклад основних положень. Надаючи особливе значення співвідношенню наступності та новизни в кримінальному процесуальному законодавстві, аналізуємо сутність змін, їхню доцільність і значення, визначаємо подальші напрями реформування кримінального процесуального законодавства в зазначеній сфері на підставі системно-правового аналізу чинного та попереднього Кримінального процесуального кодексу (КПК). Зокрема положень, які містяться у ст.ст. 36, 283, 285–287 чинного КПК [3, с. 19–21, 143–147; 4, с. 9–16].

Безпосередньо Глава 24 КПК, яка присвячена регламентації закінчення та продовження досудового розслідування, містить параграф другий, який присвячений питанням звільнення від кримінальної відповідальності. Так, у ст.ст. 285–287 КПК міститься детальна регламентація процесуальних дій, які покладаються лише на прокурора, підтверджують його особливе значення у підготовці та наданні суду матеріалів для вирішення питання щодо доцільності та можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності. Таке безпосереднє виокремлення його у кримінальних процесуальних відносинах є одним із чинників, що відрізняють чинне кримінально-процесуальне законодавство від попереднього. За КПК 1960 р. повноваження щодо складання мотивованої постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності й обов'язок ознайомлення обвинуваченого (його захисника), потерпілого (його представника) зі змістом цієї постанови покладалися на прокурора та слідчого (ч. 2 ст. 7; ч.ч. 2, 4 ст. 7-1; ч. 1 ст.ст. 7-2, 8, 9, 10, 11-1 КПК). Це безумовно підвищувало роль і значення останнього у кримінальних процесуальних відносинах із приводу звільнення від кримінальної відповідальності.

Функціональна спрямованість службової поведінки прокурора залежить від етапів кримінального правосуддя, на яких реалізується процедура звільнення особи від кримінальної відповідальності. Умовно ці етапи можна поділити на: етап досудового розслідування справи та підготовку матеріалів для розгляду судом; судовий розгляд справи та вирішення судом питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; оскарження рішень суду; виконання рішення суду про закриття кримінальної справи зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності (в частині реалізації умовного виду звільнення). Тому відповідно до цих етапів і доцільно зробити порівняльний аналіз.

Особливе значення, з погляду з'ясування важливості розглядуваного суб'єкта у звільненні особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності, має етап досудового розслідування справи та підготовки матеріалів для розгляду судом.

Загальні принципів зобов'язувальні вимоги щодо здійснення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності, в яких відтворюється законність і справедливості досудового розслідування щодо осіб, які можуть сподіватися на звільнення від кримінальної відповідальності, містяться у ст. 285 КПК. Звертається увага на те, що особа звільняється від кримінальної відповідальності лише у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Отже, наголошується на особливому значенні підстав й умов застосування різних видів звільнення, визначених у матеріальній галузі права – кримінальному праві. Особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності, має бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від відповідальності, право на таке звільнення та право заперечувати проти закриття кримінального провадження з огляду на звільнення від кримінальної відповідальності.

У разі якщо підозрюваний чи обвинувачений щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Законодавець не конкретизує суб'єктів, яких стосуються зазначені вимоги. В цьому спостерігається наступність чинного законодавства порівняно з КПК 1960 р., де у ч. 2 ст. 7-1 без конкретизації суб'єктів роз'яснювального процесу йдеться про те, що до направлення кримінальної справи до суду особі повинно бути роз'яснено сутність обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності, право заперечувати проти закриття справи з цієї підстави. Позитивним є збільшення у чинному КПК кількості питань, які є предметом роз'яснювальної роботи: право на звільнення від кримінальної відповідальності не передбачалося попереднім законодавством.

Логічно допустити, що процес роз'яснення має тривати на усіх стадіях кримінального правосуддя і на етапі досудового розслідування справи, і на етапі її судового розгляду, а отже має бути важливою складовою обов'язків слідчого, прокурора та судді. Проте на етапі досудового розслідування справи та підготовки матеріалів для розгляду судом координаційну роль має відігравати саме прокурор. І те, що прокурор є доволі важливим суб'єктом у процесі ухвалення поперед-

нього рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, підтверджується комплексним аналізом чинного кримінально-процесуального законодавства. Так, ч. 2 ст. 36 КПК містить безпосередньо положення, що свідчать про його значні повноваження на цій стадії кримінального правосуддя. Той факт, що саме прокурор уповноважений (крім іншого) починати досудове розслідування, мати доступ до всіх матеріалів, скасовувати необґрунтовані та незаконні постанови слідчих, закривати кримінальне провадження, затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акту та клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності тощо, – є підтвердженням того, що саме прокурор визнається процесуальним керівником досудового розслідування, тобто суб'єктом, який несе безпосередню персональну відповідальність за його процес і результати. Він є самостійним у своїй процесуальній діяльності. А його рішення є обов'язковими для певних органів державної влади. А отже, він не може стояти осторонь роз'яснювальної роботи.

І процес цієї діяльності теж має свою послідовність і певну особливість, залежно від виду звільнення. Це має бути роз'яснення: суті підозри чи обвинувачення; підстав і порядку звільнення від кримінальної відповідальності; права підозрюваного, обвинуваченого на таке звільнення за наявності підстав обов'язкового виду звільнення; права сподіватися на звільнення від кримінальної відповідальності за наявності підстав не обов'язкового (факультативного) виду звільнення; право заперечувати проти закриття справи з не реабілітуючих обставин і звільнення від кримінальної відповідальності.

Враховуючи зазначене, доцільним є відтворення цього порядку в чинному кримінальному процесуальному законодавстві шляхом викладення цих процесуальних дій в такій послідовності та в одній частині норми. За чинної редакції ч. 2 та 3 ст. 285 КПК роз'яснення права на звільнення від кримінальної відповідальності виокремлюється та передує всім іншим видам роз'яснювального процесу.

У ст. 286 КПК конкретизується порядок звільнення від кримінальної відповідальності на двох етапах реалізації цього міжгалузевого інституту: на стадії досудового розслідування та судового провадження. До того ж, виокремлюється порядок звільнення підозрюваного та обвинуваченого. Відповідно визначається різний порядок процесуального оформлення прокурором матеріалів для розгляду питання про звільнення від кримінальної відповідальності в суді. І цим чинне законодавство суттєво відрізняється від попереднього. Значно розширена

сфера застосування такого звільнення, оскільки право відтепер надається і підозрюваному, і обвинуваченому. За КПК 1960 р. до суду мотивована постанова направлялася лише з обвинувальним висновком (ч. 3 ст. 7; ч. 2 ст. 7-2; ч. 2 ст. 8; ч. 2 ст. 9; ч. 3 ст. 10; ч. 2 ст. 11-1 КПК). Отже, питання про звільнення від кримінальної відповідальності вирішувалося судом лише стосовно обвинуваченої особи.

Законодавець значно, збільшуючи сферу застосування звільнення від кримінальної відповідальності, за рахунок надання такого права підозрюваній особі, акцентує увагу на змісті функціональних зобов'язань прокурора на стадії досудового розслідування щодо порядку звільнення саме підозрюваного. Так, зокрема, прокурор на стадії досудового розслідування має встановити підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, отримати згоду підозрюваного на таке звільнення, скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, в якому, відповідно до вимог ст. 287 КПК, мають бути відтворені: фактичні обставини кримінального правопорушення та його правова кваліфікація, формулювання підозри, докази, що підтверджують факт учинення особою кримінального правопорушення, наявність правових підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості такого звільнення тощо.

Звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, від кримінальної відповідальності є однією з форм закінчення досудового розслідування – одним із трьох можливих варіантів закінчення досудового розслідування (окрім закриття кримінального провадження, звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) (ст. 283 КПК).

Саме, відносно, підозрюваного закон формулює положення, в якому зазначається той факт, що прокурор, встановивши підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності без проведення досудового розслідування у повному обсязі (ч. 2 ст. 286 КПК). Отже, направлення клопотання прокурора до суду в цьому разі є закінченням досудового розслідування не повністю, проте з зазначенням усіх необхідних ознак складу злочину та підстав для звільнення, з наявністю згоди підозрюваного на застосування звільнення.

Отже, з одного боку, інформація, яка має міститися у цьому клопотанні має бути достатньою за змістом й обсягом, щоб надати

переконливі докази щодо вини підозрюваної особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння та достатні підстави для її звільнення. З іншого, сам факт не проведення досудового розслідування в повному обсязі, відсутність обвинувального акту, а отже тієї інформації, яка має стати основою для обвинувачення особи та доведення її вини судом, – можуть сприяти виникненню сумнівів щодо законності та справедливості ухвалення рішення про звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих обставин. Отож, стосовно підозрюваної особи, особливе значення має роз'яснення її права заперечувати проти закриття кримінального провадження. Якщо особа не визнає себе винною досудове розслідування має бути подовжене. Зазначене свідчить про необхідність подальшого дослідження проблеми забезпечення законності та справедливості судового рішення про звільнення від кримінальної відповідальності до складання обвинувального акту, стосовно підозрюваного.

Проте таке клопотання (складене прокурором) може надійти в суд і після отримання ним обвинувального акту, а отже буде стосуватися обвинуваченої особи. Як зазначалося за КПК 1960 р. до суду направлялася мотивована постанова лише з обвинувальним висновком. Відтак процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності стосувався лише обвинуваченої особи. За чинним законодавством цей порядок є лише складовою загального процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності як такого, що стосується і підозрюваного, і обвинуваченого. Варто наголосити, що складання обвинувального акта першочергово покладаються на слідчого. Прокурор має лише його затверджувати. Проте відсутність згоди прокурора на обвинувальний акт, складений слідчим, надає йому право скласти його власноруч (ст. 291 КПК). Отже, за наслідками вивчення обвинувального акта, складеного слідчим, прокурор має прийняти одне з трьох рішень: затвердити обвинувальний акт, складений слідчим, і погодитися з його направленням до суду; повернути обвинувальний акт для доопрацювання слідчим; скласти власноруч обвинувальний акт і направити його до суду.

У ч. 4 ст. 286 КПК йдеться про те, що якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звертається до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання, – треба тлумачити більш широко. Ми вважаємо, в цьому разі можна припустити, що клопотання може надійти в суд і з обвинувальним актом, і окремо, але після того, як суд отримав обвинувальний акт.

Це залежить від інтенсивності розслідування кримінального правопорушення та встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності.

У такому разі доречніше було б сформулювати ст. 287 КПК щодо змісту клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності в узагальненішому виді, як такому, що стосуватиметься усіх випадків складання прокурором клопотання: і щодо підозрюваної особи, і щодо обвинуваченої. А отже, п. 4 сформулювати у такій редакції «виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри або ж обвинувачення».

Отож залежно від ступеню повноти досудового розслідування на момент встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності в суд можуть бути направлені матеріали досудового кримінального провадження (досудового розслідування) та клопотання про звільнення підозрюваної особи від кримінальної відповідальності, до якого додається письмова згода цієї особи на звільнення. Або ж матеріали досудового розслідування з обвинувальним актом, клопотання про звільнення обвинуваченої особи від кримінальної відповідальності, до якого додається письмова згода цієї особи на звільнення.

Висновки. Узагальнюючи зміст ст.ст. 285–287 чинного КПК, варто зазначити, що законодавець переважно наголошував на прокурорі як доволі важливому суб'єкті кримінально-процесуальних відносин у вирішенні питання звільнення від кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування.

Практична відсутність згадування у кримінально-процесуальних нормах, які безпосередньо регламентують питання звільнення від кримінальної відповідальності, про слідчого та його повноваження в цій сфері не сприятиме підвищенню якості досудового слідства. Навіть, якщо воно проводиться не в повному обсязі. Адже в процесі розслідування, встановлення підстав для звільнення від відповідальності, проведення роз'яснювальної роботи, під час доволі тісного спілкування з підозрюваним й обвинуваченим вплив слідчого на процес і результати вирішення питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності є теж важливими.

Проте безумовно важливими є функції прокурора, які спрямовані на попередню оцінку всіх обставин справи, кваліфікацію діяння та визначення тих підстав, які дають змогу особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, не бути залежною від кримінальної відпові-

дальності. Об'єктивність цієї оцінки має посилюватися доволі плідним спілкуванням із підозрюваною, обвинуваченою, потерпілою особою, з'ясуванням їхньої думки щодо звільнення та формалізацією цієї інформації.

Порівняльний аналіз змісту попереднього та чинного законодавства свідчить про якісніше викладення нормативно-правового матеріалу. Недоліком попереднього законодавства є наявність значної кількості законодавчих положень, які є тотожним повторенням практично ідентичного змісту.

Ці повторення спостерігалися у різних нормах, що визначали порядок звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки (ст. 7), з огляду на дійове каяття (ст. 7-2), примирення обвинуваченого, підсудного з потерпілим (ст. 8), застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст. 9), передачу особи на поруки (ст. 10), закінчення строків давності (ст. 11-1).

Чинному закону властива, з одного боку, більша ступінь узагальнення регламентуючого матеріалу, з іншого – чітке та поглиблене формулювання законодавчих положень. І це є позитивним. Проте практична відсутність врахування особливостей різних видів звільнення від кримінальної відповідальності є не виправданою, враховуючи різницю між загальними й особливими, умовними та безумовними видами звільнення від кримінальної відповідальності.

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.

2. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з реабілітуючих обставин: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Г. І. Глобенко. – Х., 2007. – 18 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. на 20 серпня 2015 р.: Офіц. текст. – К.: Алегра, 2015. – 296 с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2002. – 272 с.

Марченко А. А. Роль и значение прокурора как участника уголовно-процессуальных отношений в освобождении от уголовной ответственности по действующему и предыдущему законодательству

Произведен сравнительно-правовой анализ действующего и предыдущего законодательства относительно полномочий прокурора при подготовке материалов для решения вопроса об освобождении от уголовной ответственности.

Определены роль и значение прокурора как участника уголовно-процессуальных отношений в освобождении от уголовной ответственности по действующему и предыдущему законодательству.

Основательно проанализированы и сопоставлены соответствующие правовые нормы. Доказано, что недостатком предыдущего законодательства является наличие значительного количества законодательных положений, являющихся тождественным повторением практически идентичного содержания.

Ключевые слова: *освобождение от уголовной ответственности, прокурор, уголовная ответственность, законодательство, субъекты уголовно-процессуальных отношений, уголовное производство.*

Marchenko A. A. Powers of Attorney in the preparation of materials to address the issue of exemption from criminal liability: a comparative legal analysis of the current and previous legislation

The article is carried out analysis of the content, the essence of the legal status and function of the subject of criminal procedure relations, as a prosecutor. Placing special emphasis on the relationship of continuity and novelty in the criminal procedure legislation, to analyze the nature of changes, their usefulness and value, determined further directions of reforming the criminal procedural legislation in this field on the basis of a systematic legal analysis of the current and the previous Code of Criminal Procedure.

A comparative legal analysis of the current and previous legislation about the powers of the prosecutor in the preparation of materials to address the issue of exemption from criminal liability. The role and importance of the public prosecutor as a party to criminal proceedings in the relationship exemption from criminal liability for the current and previous legislation.

Carried out an in-depth analysis and comparison of the relevant legal provisions. Summarizing the contents Articles 285-287 of the current Code of Criminal Procedure states that the legislator mainly focused on the prosecutor as sufficiently important subject of criminal procedure relations in addressing the issue of exemption from criminal responsibility on the stage of preliminary investigation.

The absence of references in the criminal procedural is proved that law directly regulating the issues of exemption from criminal liability of the investigator and his powers in this area will not improve the quality of pre-trial investigation.

It is proved that a comparative analysis of the contents of the previous and current legislation favors the better presentation of regulatory material, the lack of previous legislation is the presence of a significant number of legislative provisions that are virtually identical to the repetition of the same content.

Key words: *exemption from criminal liability, the prosecutor, the criminal liability legislation, subjects of criminal procedure relations, the criminal proceedings.*

Стаття надійшла 17 січня 2017 р.